Л.В. Краснова, д.філол.наук, проф.. (Дрогобич)

Іманентний аналіз твору Т. Шевченка «Якби зострілися ми знову…»

У статті здійснено інтерпретацію ліричного твору Т. Шевченка у річищі іманентного підходу. Проаналізовано поетику в цілісності змісту та форми.

Ключові слова: іманентний аналіз, поетика, стиль.

Krasnova Luidmila. Immanent analysis of Shevchenko's work "If we meet again ..."

This article provides a lyrical interpretation of Shevchenko's work in context of immanent way. Poetics is analyzed the integrity of content and form.

Keywords: immanent analysis, poetics, style.

Перед нами поезія підкреслено особистісна, лірична мініатюра, в якій панує голос ліричного героя, його звертання до неї. Невизначена опозиція Він-Вона, або Я-Ти. Лише одна сутність духовного життя героя: щемкий сум за минулим, гіркий сумнів і зневіра. Розглянемо твір цілком іманентно, бо знаєм лише ім'я поета, хронотоп – і досить з нас, так має бути за умовами іманентної методики інтерпретації.

З чого ж почати? Існує цілий ряд підходів до ліричного тексту, ліричної поезії[Краснова, 1997: 6-24]. Ось деякі з них: емотивний, екзистенційний, синхроністичний, інформаційний, функціональний, актуальний і потенційний, символістичний, діахронний, поетичний, лінгвальний, віршознавчий, духовно-філософський (світоглядний), хронотопний, топікальний, асоціативний, референційний.

Деякі рівні не маємо права використовувати за законами іманентності, наприклад, біографічний, генетичний, гносеологічний, функціональний – усе потрібне

для дослідження слід видобути з самого тексту – для чистоти експерименту.

Вказані вище рівні не вибудовують певної історії, послідовності, регламентації. Вибір і послідовність розгляду залежить від інтуїції та тезаурусу дослідника-реципієнта, від його передзнань.

На наш погляд – слід розпочати з емотивного (емоційного) рівня. Поезія – цілісний злет щемких емоцій ліричного героя, за яким виразно вимальовуються його особливості. Емоції, які вихлюпнули із страждаючого серця, досить різноманітні. Наприклад, емоція припущення з прихованою надією на зустріч: «Якби зустрілися ми знову…»

Ліричне питання передбачає хоч яку відповідь або навіть декілька відповідей. Продовження першого рядка, досить нейтрального, – згадка про ймовірне спіткання, але продовження риторичного запитання (другий рядок) – це припущення відповідної реакції з боку адресатки і в цьому – два протилежних емоційних забарвлення: острах і надія.

Чи ти злякалася б, чи ні?

Дві можливі відповіді з її боку. Маємо право звернутися до дати створення поезії і місця, бо вони долучені до тексту. Це точний, реальний, біографічний хронотоп. Дещо порушуються закони іманентності, але уникнути цих позначок неможливо, вони існують і кидаються у вічі. А от у Ліни Костенко – нема жодної хронотопної позначки. І це прикро. Така неувага до живого класика, така жахлива відсутність наукового тла. Це ж Ліна Василівна писала до шухляди, не маючи поезії на друк. А хто ж нам ці лакуни заповнить? І коли?

Хронотопна позначка у Шевченка підказує, чому могла б злякатися Вона.

Перемагають у контрастивному запитанні меліоративні емоції, віра у співчуття, ласкавість:

Якеє тихеє ти слово
Тойді б промовила мені?

Яка щира надія на пам'ять, хоча б навіть на звичайне людське співчуття! І ця надія раптом зникає, поступаючись перед гіркою зневірою. Якби не цей дороговказ, хронотопну вказівку, вектор у трагічну ситуацію героя, то дослідник міг би домислювати її, спираючись на власну інтуїцію.

Як вбивче звучить ймовірна відповідь, яка безвихідь, який відчай:

Ніякого. І не пізнала б…

Тут розпочинається дискурс спогадів у сумному протиставленні реплік віртуального діалогу, який скоро, дуже скоро увірветься, а ініціативу у спогадах переймає ліричний герой. Бо спогади ці милі, ласкають душу, душу щиру, добру. І тоді (так хочеться і вимовити і написати по-шевченківськи – тойді, це його слівце, воно органічно увійшло у словниковий склад поезії, специфічний репертуар митця, як і люде.

Категоричної думки, що вона «не пізнала б» – у героя нема.

Але яке б болюче було це впізнання…
А може б. потім нагадала,
Сказавши: «Снилося дурній»

Вражає багата палітра поетових почуттів, крізь які повстає шляхетна особистість, бо лише такий герой міг у фатальних умовах існування бути здатним на добру, вдячну пам'ять, на щирі високі слова й спогади. Відповідь адресатки переймає ліричний герой:

А я зрадів би, моє диво!
Моя ти доле чорнобрива!
Якби побачив, нагадав
Веселеє та молодеє
Колишнє лишенько лихеє.
Я заридав би, заридав!
І помолився, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Слізьми – водою розлилось

Колишнє святеє диво!

Чотири знаки оклику у мовній партії ліричного героя, його емоції набирають екстатичної сили, а спогади утаємничені, ведуть у підтекст, від них і радісно, і боляче, і святе воно те минуле і гірке водночас.

Емотивний спосіб аналізу цієї поезії надзвичайно продуктивний, яке багатство відтінків почуттів і радісних і болючих… Який же ще підхід можна використати? Характеристичний? Так, може бути й він. І лексика звертання ліричного героя, тональність можливих відповідей, і форма думок і спогадів, як і та, що стала поетовим дивом, все це малює холодне серце, байдужість тої, яку поет звав «долею чорнобривою» – єдина прикмета портрету дорогої людини, метонімічний штрих зовнішності. Молода вона, весела була і мабуть – лукава, легковажила з героєм, і він це знав або відчував, що не щира була, що все це гра, тому і виникає тавтологічний образ «лишенько лихеє».

Двічі з'являється в цьому невеличкому творі домінантний образ «сон». Домінантний для творчості поета в цілому. Але тут слід зупинитися і говорити лише про даний текст, такі закони феноменології, так заповідав Ролан Барт: «Смерть автора». Є в обліку адресантки, в ситуації навколо минулого в долях обох, стриманість почуттів. «Вона» звела б це до сну, до неправди, до докучливого спогаду, від якого слід відсахнутись. Пейорантний сенс набирає образ сну й у спогадах ліричного героя. Тепер він втішений тим, що «колишнє святеє диво» – їхня любов – не мала продовження, 1 «сном лукавим розійшлось, Слізьми – водою розлилось». Плакав він, а вона, мабуть, і не пізнала б. Досить виразний вимальовується портрет, характер.

Паралельно з портретом героїні повстає портрет ліричного героя, шляхетно, щирої людини, здатної на глибокі почуття, на вірність в любові, на здатність не звинувачувати і зберегти в душі світлий спомин. Характери

несумісні, контрастуючі. «Святеє диво» любові не витримало випробування життям, екзистенцією.

У ході розмислів над колізією поезії ми підійшли й до підтексту, дозволили собі домислити, декодувати інтуїтивно те, що було – в ретроспекції. Майже всі рівні художнього тексту так чи інакше опосередковано залежать від світоглядних засад автора і від його психологічного типу. Відомий психолог (і не лише психолог!). К.-Ґ. Юнг виділяв чотири психологічні типи людини – інтуїтивний, сенсорний, емоційний і розумовий [Юнг, 1995: 14-16]. Така чітка регламентація не може точно відповідати психологічній організації конкретної людини. Мабуть щось повинно переважати (при наявності іншого), але переважати за певних умов.

Поезія «Якби зустрілися ми знову…» створювалася у гіркі для поета хвилини буття (Dásein'у), коли верх брали емоції різнорідні увиразнювався характерологічний малюнок героя і об'єкта його спогадів. Саме емоційна психіка тоді, у другій половині 1848 року, у Кос-Аралі, заполонила і відкинула усі інші. Зостався непорушним світоглядний (філософський) рівень монологу ліричиного героя, те незмінне, що не покидає справжню людину, особистість із гострим відчуттям власної гідності.

Емоційному началу особистості автора (ліричного героя) підкорене й те, чому він присвятив власне життя-мистецтво. Насамперед поетичне мистецтво Шевченка, це суцільний багатозначний символ, як і сам поет – символ власної держави, стрижнем його є державницьке мислення. Світогляд поета – знаходить своє втілення в поетиці, стилі. О.Лосєв вважає, що стиль і світогляд повинні бути об'єднаними неодмінно; вони обов'язково повинні відбивати один одного[Лосев, 1930: 690].

Усе, що створює в поезії талант митця високого Канону, надихано й духовним світом, і душевними якостями його, і культурним доробком – це своєрідний «банк даних»

глибинного доробку. Д.Лихачов вважає: «Цель человеческого познания состоит в раскрытии тайного, символического значения явлений природы. Все полно тайного смысла, тайных символических соотношений с писанием… Весь мир полон символов, и каждое явление имеет двойной смысл» [Лихачев Д., 1979: 162].

У невеличкому ліричному тексті можна спостерігати народження символів різного рівня. Цей процес поетичного мистецтва зумовлений суттю різних образів: поетичною лексикою, поетичним синтаксисом (навіть пунктуацією), тропікою, співзвуччями рим, римуванням, строфікою, композицією (яка від строф залежить), інтонаціями, звукомелодією – тобто перегуками споріднених асонансів і алітерацій. Все це багатство підкорене самовираженню, звільненню від неоднозначних, амбівалентних спогадів:

А я зрадів би, моє диво!..
… Я заридав би, заридав!

Символами в цій поезії стають і події (категорії дещо загально-абстрактні), і конкретні образи поетичної структури.

До перших слід віднести: зустріч, любов, страх, здивування, спогад, пам’ять, доля, молодість, молитва та сакральність взагалі («святеє диво»). Кожен з цих символів людського сенсу має безліч сателітів, підкорених центру, все це у підтексті й у людській свідомості – пам’яті – вічне.

До другого класу потенційних символів належать такі як: Вона (характер ми намагались окреслити, він пейорантний), це символ певного роду фемінінності і слово – з виразною конотацією – «тихеє», диво – також із промовистою конотацією – «моє»; доля – символ наскрізний, світоглядний, домінантний; конотація поета його олюднює і зігріває – «моя доля»; лишенько (лихо) гіперболізоване тавтологічно – «лишенько лихеє» з суперечливими сенсами лінгвального походження: ласкавий суфікс – «еньк» в іменнику від’ємного смислу – характерний для української

ментальності: неволенька, вороженьки, лишенько – у сполученні фраземного звучання з лихим епітетом.

Сон – символ не лише «шевченківський», з векторами у психологію й світове мистецтво. У творі цей символ має виразне, концептуальне означення, епітет ліро-епічний, вагомий як біблійний образ: «Избави нас від лукавого». Епітет у постпозиції, інверсований звучить також як символ із величезною парадигмою складників. Вираз «сон лукавий» і самостійний в сюжеті символ, і характеристика й оцінка минулого, і декодованість авторських інтенцій та конотацій.

І вода, і сльози – біблійні символи, але у поєднанні як метафора –прикладка з певним підтекстом, стають вектором до розуміння вдачі опонентки, для неї її сльози (і вона якось переживає, хоч називала це минуле сном) обернулися на воду. Сльози – вода – амбівалентний символ, у якому другий член (прикладка) стає антиподом до першого (сльози). Виникає ще один антитетичний зв'язок між проявами смутку в обох героїв: її – сльози – вода, його – ридання.

Символ диво двічі з'являється у творі з нарощенням меліоративного звучання аж до сакрального мотиву. І Вона – диво і те, що було – «святеє диво».

У кожному сюжетному творі є розвиток подій, є й завершення їх. Повинна б бути і тема (або теми) і певний концепт, тобто топікальний рівень. Мабуть тут не стільки щось важить тема, скільки мотиви: мотив спогадів, мотив розлуки, зради, болю від цих спогадів, мотив передбачувальних зустрічей, мотив здогадковий («якби»). А концепт? Певна сатисфакція від того, що для «неї» все завершилось, «розійшлося сльозами – водою». А от чому – то таємниця тексту, його під-, над-, поза-тексти. Є межа, перед котрою слід зупинитися, що б не сказати словами Гриця до Марусі Чураївни…

Поетичний аналіз цього твору розчинився у розгляді – коли ширше, коли вужче – інших рівнів. А ось віршовий

варто не оминати. Непереможно, без перебоїв ритму, навіть без холостих віршів, з досить чітким римуванням звучить ямб. Дивний це розмір. Йому підвладні різні теми, різні віршові форми, різні мелодії та інтонації. Універсальний метр. Не до порівняння звучання «Полякам» і «Якби зустрілися ми знову…» А ямб їх якимось чином лучить. Талантом, безкомпромісністю ліричного героя.

Функціональність, діахронічність, синхронічність, компаративність, рефрекційність, генологічність, анагогічність (приналежність до вічності), асоціативність, генетичність – розгляд цих якостей, цих рівнів, або способів увів би нас від іманентної методики дослідження.

Що ж – іманентний спосіб – досить продуктивний, він стимулює дослідницькі потенції, вимагає більш уважного погляду на художній твір, розкриває імпліцитні можливості слова – образу й усього, з чого зіткано текст (плетиво, текстиль).

Література:

1.Краснова Л. 1997: Краснова Людмила. До проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору. – Дрогобич, 1997. – С.6 - 24.

2. Лихачев Д. 1979: Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы . – М.: Наука, 1979. – С. 162.

3. Лосев А. 1930: Лосев А. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1930. – Т.І. – С. 690.

4.Шевченко Т.1965: Шевченко Т. Якби зострілися ми знову // Т. Шевченко. Кобзар. – К. : Дніпро, 1965

5.Юнг К.-Г. 1995: Юнг К.-Г. Тевистокские лекции. Диалогическая психология: ее теория и практика. – К.: СИНТО, 1995. – С. 14 – 16.

В статье осуществлена интерпретация лирического произведения Т. Шевченко в русле имманентного подхода. Проанализирована поэтика в целостности содержания и формы.
Ключевые слова: имманентное, анализ, поэтика, стиль.